

Wittner Ferenc

MÉG EGYSZER A VÁKÁNCOSOKRÓL

Az Erdő 1975. évi december havi számában jelent meg E. KISS SÁNDOR debreceni tanár „Egy letűnt erdészeti foglalkozás” c. tanulmánya. A szerző részletesen ismerteti a vákáncos szó eredetét, származékainak keletkezését, jelentését. Tanulmányában több műből idéz és számos szerző véleményét ismer-teti. Mivel azonban sem a tanulmány írója, sem az általa idézett szerzők nem erdészeti szakemberek, az írásában felvetett egyes kérdésekre nem tudott vá-laszt adni.

A vákáncos rendszerről azonban nemcsak a tanulmányban idézett szerzők írtak, hanem számos erdészeti szakíró is. Foglalkozott a vákáncos rendszer-rel többek közt DR. KERESZTESI BÉLA „Magyar erdők” c. könyvében is, ahol a 111. oldalon az alábbiak olvashatók: „Az erdőbirtokos civisváros az er-dészetnek az erdők feljavításához anyagi eszközöket nem tudott a rendelkezé-sére bocsátani és ezért az erdők kitermelését, felújítását mezőgazdasági köztes használattal egybekötve, erdőtelepítő családokkal (vákáncosokkal) végeztette. Ezek a fakitermelés után a vágásterületen letelepedtek, földkunyhót építettek maguknak és elvégezték az erdősítést a csemeterosok közének mezőgazdasági hasznosítása ellenében. 1921-ben 980 erdőtelepítő család élt a debreceni er-dőkben”.

A síkvidéki erdők mesterséges felújítása során és új erdők telepítése, fásítá-sok létesítésekor azok évekig tartó ápolását a felszabadulásig szinte mindenütt köztes használattal egybekötve oldották meg. Az erdőtulajdonosok ugyanis az erdők felújítását mindig a lehető legkevesebb ráfordítással igyekeztek meg-oldani. A köztes használat természetesen Debrecen város erdeiben is szokásos volt. DR. BALOGH ISTVÁN 1935-ben így ír erről: „Minden tavasszal kihatít a vágás által letarolt területből az Erdőhivatal egy holdnyi parcellákat, ami-ket aztán kioszt a jelentkezők között azzal a feltétellel, hogy a felszántott földbe 120 cm sortávolságra makkot vessenek... A város nem fizet nekik bért a megmunkálásért, hanem megengedi, hogy a fasorok közét tengerivel, répá-val, burgonyával vagy dinnyével vethessék be. Így a kapálással a kikelő tölgy-facsemetéket is állandóan tisztán tartják. A termés az övék. A föld megmun-kálását ásóval és kapával végzik, hogy a csemetében kárt ne tegyenek, a hiányt a következő évben pótolják. A nagyerdei és apafai „vákáncosok” rendszeren a kertsek és telepek (külterület) szegényebb lakói közül kerülnek ki”.

DR. BALOGH ISTVÁN szerint kétféle „vákáncos” található a debreceni er-dőségekben. Az első csoportba szerinte azok a debreceni lakosok tartoznak, akik a városhoz közeli Nagyerdőn és Apafáján végeznek köztes művelést. DR. BALOGH ISTVÁN tehát, amint az leírásából kitűnik, a köztes művelőket a vákáncosok egyik csoportjának tartotta. Ez a meghatározás azonban hely-telen, hiszen ezek a debreceni köztest használók semmiben sem különböztek az ország más területén élő sorstársaiktól. Valamennyiükre jellemző volt, hogy városban, vagy faluban laktak, főfoglalkozásuk volt és évi jövedelmüknek csu-

pán egy részét képezte az 1 kh erdősítés sorközeiben termelt tengeri vagy burgonya.

Az igazi vákáncsosok a várostól távolabb fekvő erdőkben, Cserén, Halápon, Bánkon, Fancsikán, Paczon éltek és dolgoztak. Amikor a vákáncsos rendszert meghonosították a debreceni erdőkben, elsősorban falusi szegény emberek válták ezt az életformát, akik a város körül fekvő falvakból Józsáról, Hajdúsámsonból, Vámospércsről, Hosszúpályiból, Monostorpályiból költöztek a városi erdőkbe. Ezeknek az embereknek a szülőfalujokban nem volt sem házuk, sem földjük, s ezért az erdei munkát fő foglalkozásuknak tekintették. Első dolguk volt, hogy a felfogott vákáncson ideiglenes lakást (kunyhót) építsenek családjuknak. Az építkezéshez a fát az Erdőhivatalok adták. A tölgyfiatalosokat általában 6—8 évig kellett ápolni, kapálni, egy vákáncsos család tehát ennyi ideig élhetett egy helyen. Miután záródott a fiatalos, új vákáncsot keresett magának, új helyre költözött. A vákáncsosok általában nagy családú emberek voltak, akik 8—10 kh erdősítést is felfogtak, s ott a fasorok közt kapásnövényeket termeltek. A vákáncsosok tehát formális jogelvi megfontolás szerint kisbérllők voltak, akik a várossal létesítettek munkaviszonyt.

A vákáncsosok azonban állandó problémát jelentettek a városi erdőket kezelő, erdőhivatalok személyzetének, mivel munkájuk értéke gyakran nem állt arányban azzal a kárral, amit a lakásuk körüli erdőkben és mezőgazdasági területeken családjuk és jószáguk okozott. PÓLYIK ÁRPÁD m. kir. erdőfőmérnök 1940-ben így ír a vákáncsos rendszerről: „Nagy veszedelme volt az erdőknek a vákáncsos rendszer. Azért, hogy az erdők telepítése ne járjon készkiadás-sal, oda arra jelentkező szegény családok embereket vettek fel, akiknek kötelességük lett volna a kihasznált területeket beerdősíteni. Ezeknek az erdőtelepítőknak (vákáncsosok) joguk volt a város fájából kunyhót építeni és bizonyos számú állatot (tehén, ló, sertés) tartani. Joguk volt az általuk telepített fasorok közeit mezőgazdaságilag használni. Kötelességük az lett volna, hogy az általuk telepített erdősítéseket a biztos megmaradásig ápolják. Egyesek eleget is tettek ennek, de a nagy többség nem iparkodott azon, hogy az erdő megmaradjon, mert hiszen akkor tovább kellett volna vándorolnia”.

Az erdőhivatalok, amint erre lehetőségük nyílt, igyekeztek a vákáncsosoktól megszabadulni. Számuk így folyamatosan csökkent. 1921-ben 980, 1924-ben 850, 1935-ben 250 és 1940-ben már csak 160 vákáncsos család élt Debrecen város erdeiben. A vákáncsosok számának folyamatos csökkentését az általános gazdasági helyzet alakulása tette lehetővé.

Az első világháború alatt a rendkívüli fahasználatok következtében ijesztő mértékben elszaporodtak a város erdeiben a felújítatlan vágásterületek. PÓLYIK ÁRPÁD szerint még 1923-ban is kb. 4000 kh üres vágásterület várt felújításra. 1918-ban Debrecen város erdei állami kezelésbe kerültek. Az erdőhivatalok vezetésével erdőmérnököket bíztak meg. Ezek legfontosabb feladatuknak az üres vágásterék felújítását tartották. Az erdők tulajdonosa — Debrecen — azonban a veszített háború után e célra nem tudott anyagi eszközöket előteremtteni. Az erdőhivataloknak nem volt más választásuk, mint a városhoz közel fekvő erdőkben köztes művelőkkel megoldani az erdők felújítását, a távolabb fekvő erdőkben pedig a vákáncsos rendszer elterjesztésével elérni a kitűzött célt.

Az első világháború utáni igen nehéz gazdasági helyzetben az állandó munkanélküliség sok falusi embert kényszerített arra, hogy vákáncsot vállaljon a város erdeiben s átmeneti időre így biztosítsa a maga és családja megélhetését. 1920 után tehát adva volt Debrecen környékén a falusi munkanélküliek tömege, s adott volt egy munkalehetőség a debreceni erdőkben.

Ha jellemezni akarnánk a vákáncsos rendszert, azt mondhatnánk, hogy szükséges rossz volt. Rossz volt az erdőt kezelő személyzet szempontjából, mert a vákáncsosok nehezen voltak fegyvelmezhetőek és sok kárt okoztak az erdőkben. De más lehetőség a háború alatt keletkezett óriási felújítási hátralék felszámolására nem kínálkozott.

Rossz volt a vákáncsosoknak is e kenyérkereseti lehetőség, hiszen sok és nehéz munkával, embertelen körülmények között csak nagyon nehezen tudtak megélni a vákáncsból. Mivel azonban az adott gazdasági viszonyok miatt más munkát nem találtak, kénytelenek voltak vállalni ezt az életmódot, amely nehéz helyzetükben átmenetileg mégis biztosította megélhetésüket. Ahogy azonban fogytak az üres vágásterek, egyre kevesebb vákáncsosra volt szükség. Ugyanakkor a gazdasági helyzet javulása miatt a vákáncsosok közül egyre többen jutottak más munkalehetőséghez, s elköltözhetek az erdőről.

Volt még egy tényező, amely meggyorsította a vákáncsosok számának csökkenését. A debreceni erdőpusztákon a XIX. század végén bekövetkező általános vízrendezés következtében a termőhely a tölgyesek számára kedvezőtlené vált. Emiatt és más gazdasági megfontolások miatt is a területeken megkezdődött az akác nagyarányú térfoglalása. PÓLYI ÁRPÁD így ír e folyamatról: „Az erdősítések a legeltetési szolgálommal terhelt és gyengébb talajú erdőpusztái részeken főképpen a gyorsabb növeső akáccal folynak, hogy a csemeték minél előbb kikerüljenek a marha szája alól”.

A fent vázolt törekvéseknek meg lett az eredménye. Még 1880 körül a város erdeiben még csak mutatóban lehetett akácot találni, egy tölgy vágásfordulóval később (60 év múlva) az akác már az erdőterület 55%-án díszlett. Az akác-erdők tarvágás után kizárólag gyökérsarjakról lettek felújítva. Amíg a makkvetésből keletkezett tölgyfiatalosok 6—8 évig igényeltek ápolást, addig a jobb talajokon levő akácfiatalosok két év alatt záródtak. Így legfeljebb egy-két évig lehetett az akác sorok között kapásnövényeket termelni. Ennyi időre viszont már nem volt érdemes kiköltözni az erdőre. Debrecen város erdeiben 1921-től 1940-ig a fent leírt okok miatt csökkent 910-ről 160-ra a vákáncsos családok száma.

1945 után Debrecen város erdei állami tulajdonba kerültek, s a vákáncsos rendszer végleg megszűnt. Elszórtan azonban még ma is élnek hajdani vákáncsosok, illetve utódaik a debreceni erdőpusztákon az egykori kunyhók helyén épült tanyákban.

(folytatás a 86. oldalról)

telten a múltba térve vissza, aszerint, hogy a jelen megértését a múlt melyik mozaikja segítheti leginkább. A könyv jelen idejű cselekménye Polja Vihrovához a tudós lányához kötődik, aki fiatalon, romlatlanul és naivan érkezik Moszkvába, és halálos veszéllyel fenyegető kalandokból megtérve talál utat félreismert apjához — szimbolizálva a nemzedékek összetartozását, Leonov másik fontos gondolatát. Így zárul be az írónak mindennél drágább fogalmak köre (Vihrov, Polja, az erdő) abban a jelenetben, amikor az erdő segítségére kel Poljának:

«A természet — mintha megérezte volna a szent és veszélyes küldetésben járó leány lelkiállapotát — segítségére sietett. Havas ködöt borított végig a Jenga-parton, csípős, dermesztő, havat kavarázó szellőt küldött, (...) és szigorúan megparancsolta az erdőnek, el ne engedje tévedni a lányt. És az ősi fenyves átölelte Polja vállát, és a legrövidebb úton vezette a hőstett felé. Az ösvény meredeken emelkedett, a másfél százados fenyők egyre magasabbra nőttek, és Polja ennek megfelelően egyre zsugorodott, fűszál méretűre, észrevehetetlenre.»